

DEVALUATIES ALS CREATIEFACTOR VAN MUNTDENOMINATIES

Een grote Franse specialist van de muntgeschiedenis, René Sédillot, schreef op het einde van één van zijn boeken : "*Le livre réformé, que retiendra le lecteur ? La fatalité de la détérioration*". Dit aantonen en meteen de gevolgen voor de munt en de munt denominaties, is mijn bedoeling in dit artikel.

In de Griekse en Romeinse wereld komen tal van devaluaties voor. Het laatste stadium in die evolutie was de hervorming die keizer Constantijn de Grote in de 4de eeuw doorvoerde. Zijn solidus - veelbelovende naam voor deze goudmunt - stond gelijk met 1/72ste van het pond en woog 4,5 g. Dat er daarnaast nog zilveren en bronzen stukken werden uitgegeven is wel belangrijk, maar nog belangrijker is te noteren dat men er de zilveren denarius niet meer terugvindt. Ontstaan in de 3de eeuw v.o.t., was hij op het einde van de republiek gezakt van 4,5 g naar 4 g (hij stelde toen nog 1/84ste van het pond voor). Onder keizer Augustus boette hij alweer een kwart gram in en onder Nero nog eens een halve. De stand was dan 3,25 g - 1/96ste pond. Midden 3de eeuw was de denarius bijna verdwenen. Een dubbele denarius, antoninianus genaamd, woog toen nog slechts 5 g en in de tweede helft van diezelfde eeuw nam het koper er de bovenhand in.

Dit verklaart waarom men de denarius niet aantreft bij de munten van het Byzantijnse rijk dat in Oost-Europa het Romeinse imperium voortzette.

A. De Byzantijnse munt : van goud naar zilver

Dit de lijdensweg van de Byzantijnse solidus kan men afleiden dat hij evenmin als zijn voorgangers solidus was. Om een lang verhaal kort te maken volstaat het een blik te werpen op de curve die het goudgehalte weerspiegelt : lag het nog op 94% begin 10de eeuw, dan zakte het reeds beneden de 70% in het midden van deze eeuw om in de tachtiger jaren bruusk beneden de 30% te vallen. Een verbetering trad weliswaar in vanaf 1120, zodat de hele 12de eeuw het gehalte boven de 80% bleef. In karaat uitgedrukt liggen de uiterste waarden tussen 6 1/2 en 24. Voegt men daar nog aan toe dat ook het gewicht verminderde met ongeveer 0,5 g dan komt pas goed tot uiting hoezeer de solidus er was op achteruitgegaan. Hij kreeg dan ook allerhande Griekse namen mee (tetarteron, hyperperon), zoveel tekens van de bloedarmoede van de Byzantijnse goudstandaard. Deze bloedarmoede is zelf de weerspiegeling van de moeilijkheden op het politieke, militaire en economische vlak waarmee het Byzantijnse rijk toen te kampen had. Men kan aanvaarden dat in de 10de eeuw het gewicht werd aangepast aan de Arabische dinar van 4,0 g om in de provincies, die op de Arabieren teruggewonnen werden, dat te gemakkelijker binnen te dringen, maar daarom hoefde het gehalte in de volgende eeuw niet zo sterk herleid te worden. Hiervoor zijn nieuwe buitenlandse en binnenlandse moeilijkheden verantwoordelijk. De strijd tussen ambtenaren en militairen destabiliseerde de staat en verstoorde de orde terwijl Noormannen, in het westen, en Turken, in het oosten,

het op het rijk hadden gemunt. De datum 1071 betekent een zwarte bladzijde in de Byzantijnse geschiedenis : de nederlagen te Bari en te Manzikert opgelopen openden voor de vijanden de weg naar de Balkan en naar Anatolië. Wanneer daar nog de Kruistochten bovenop komen bezwijkt Constantinopel in 1204. Dat in de loop van de 13de eeuw de Byzantijnse goudmunt op 12 karaat terugviel is dan ook verklaarbaar. Deze nieuwe inzinking kwam zij niet meer te boven. In de 14de eeuw viel de aanmunting van goud stil en de zilvermunt die ze verving tot aan de inname van Constantinopel in 1453 draagt eveneens de sporen van de territoriale verschromping en de oorlogseconomie waarin men zich bestendig bevindt.

B. Het Westen

		X 20	POND	ERIJW
		ZILVER	GOUD	
		frank (Revol.)		18de
		gulden / frank		17de
		gulden / frank		16de
		lira	soeverein	15de
	X 12	SCHELLING zilver	frank	14de
	Sterling zilver	gros (Loth. IX)	florijn	13de
DENIER zilver	X 3			12de
Fr.+Duitsl.	Engeland			11de
Fr.+Duitsl.	Engeland			10de
Fr.+Duitsl.	Engeland			9de
Karel de Gr.	Engeland			8ste

I. 1ste periode : van goud (6de-7de eeuw) naar zilver (8ste - 12de eeuw).

De evolutie van goud- naar zilvermunt ging nog sneller in het Westen, waar op de puinen van het Romeinse rijk Germaanse koninkrijken werden opgericht. De ene sloegen solidi, de andere, zoals de Franken, vooral trientes (triens = 1/3 solidus). Het goudgehalte viel bij de enen van 96% op 56%, elders van 75% op 17% rond 700. Dat slechte goud werd door zilver vervangen, zodat Karel de Grote in 794 een zilveren denarius van 1,7 g als basis kon nemen met als waarde 1/240ste van het pond, waarvan de solidus het twintigste deel was. Evenmin als het pond werd de solidus toen geslagen.

In de loop der middeleeuwen stellen wij dan twee fenomenen vast wat deze zilvermunt betreft :

- a) de nieuwe telorgang van de denarius, in de ene streek al wat meer of vroeger dan elders :

b) de herleving van de solidus onder de gedaante van een zilverling, gros of groot genaamd, die 12 denieren waard was maar slechts 3 sterlingen, daar deze Engelse denier veel sterker was gebleven.

1. De teloorgang van de middeleeuwse denier.

Dank zij een sterk koninklijk gezag en een degelijke muntpolitiek slaagden de Engelse koningen erin, ondanks de herhaaldelijke invallen, plunderingen en financiële aderslatingen vanwege de Noormannen, de kwaliteit van hun munt hoog te houden ; vandaar hun naam sterlingen, waarvan het pond (= 240 stuks) wel driemaal de waarde had van dat op het kontinent.

Op het vasteland was de munt sterk gefeodaliseerd en geklerikaliseerd : zowel de lekenaristokratie als de kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders sloegen hun eigen munten. Een echte anarchie ontstond hierdoor ; zo was bvb. de Brabantse denier = 2 Vlaamse in de 12de eeuw en kwamen een eeuw later 3 Brabantse met 2 Luikse overeen. In Duitsland en Skandinavië daalde het gewicht zodanig dat de denier slechts aan één kant kon geslagen worden, de zgn. braktaat. Gewichten van 0,25, zelfs 0,13 g in Zweden, kwamen veelvuldig voor.

De koningen van Frankrijk konden er beter paal en perk aan stellen dan de Duitse keizers, doch ook zij zagen hun dromen geenszins in vervulling gaan. Zij hadden gehoopt - en bevolen - hun eigen munt bij hun vazallen op te leggen terwijl deze laatsten de hunne dienden te beperken tot hun eigen gebied. Zvenmin slaagden de koningen van Frankrijk erin te verhinderen dat hun groot werd gefimiteerd.

2. De zwaardere zilvermunten ter waarde van 1 solidus : de groot (gros).

Lodewijk IX, bijgenaamd de Heilige, liet een stuk van 4,5 g zilver slaan in zijn atelier te Tours, dat zijn voorgangers aan de lokale abt hadden weten te ontfuselen om er denieren uit te geven die iets lichter waren dan die uit Parijs (5 tournois = 4 parisis).

De nieuwe gros die in 1266 het licht zag was er oorspronkelijk 12 tournoise waard, maar hij steeg tot 36 omdat de denier in 1303 nog slechts 0,114 g zilver van de oorspronkelijke 0,335 over hield en een zwart kleurtje had gekregen. De groot zelf zou enkele decennia later door dezelfde ziekte worden aangetast : opnieuw 15 denier waard zijn, was voor hem beslist geen eer.

Terecht kan men de vraag stellen : wat zit er in een naam ? Wat voor inhoud heeft eigenlijk een denominatie ? De term gros, groot, grosso dekt immers een zeer diverse lading. Dit t.o.v. waarvan ? De grosso's die sedert de 12de eeuw werden geslagen te Milaan door de Duitse keizer hadden slechts een waarde van 6 denier van lokale slag, d.w.z. dat ze amper de 2 g overschreden. De latere Italiaanse grosso, zelfs de Venetiaanse die een beter gehalte had dan de Franse, was toch met een geringer gewicht, slechts een halve gros waard. Typisch in dit opzicht is dat Lodewijks broer, Karel van Anjou, als senator in Rome, er wel gelijkwaardige uitgaf ; daarom heetten ze er ook "grossi rinforzati" (versterkt).

Een andere vergelijking die eveneens goed de enorme regionale verschillen in het licht stelt, is die tussen de Duitse keizers in Italië en binnen hun eigen rijk : in dit laatste zijn zij niet bij machte hun experiment met de grosso Milanese te evenaren. Het meest potsierlijke van al is dat er, midden 13de eeuw, door de graven van Tyrol lichte groten gelijk aan 12 denieren van Verona werden uitgegeven met het keizerlijke wapen, de adelaar. Vandaar hun naam aquilino. Dezelfde beeldenaar werd aangewend door Frederik II van Hohenstaufen, maar dat brengt ons bij het volgende stadium van de westerse munt : de goudmunt, die zich ongeveer parallel met de zware zilvermunt ontwikkelt. Wij geven er echter de voorkeur aan de goudmunt eerst te behandelen omdat zij het eerst de waarde van het pond bereikte, ook al was dat niet het geval vanaf de eerste denominaties in geel metaal. Later komen we dan nog terug op de gewichtstoename van de zilvermunt.

II. 2de periode : zilver en goud (13de eeuw en volgende).

1. De eerste nieuwe goudspeciën.

In 1231 gaf Frederik II als koning van Sicilië een gouden augustalis uit naar Romeins model. Een twintigtal jaar later sloegen Genua en Firenze respectievelijk een genovino en een fiorino d'oro. Eerstgenoemde was 10 solidi waard, de tweede het dubbel. Hiermee zag het pond voor het eerste het licht : de koers van de florijn in 1252 was immers 20 solidi.

2. De Franse goudmunten.

De koningen van Frankrijk voorzagen sedert de tweede helft van de 13de eeuw en vooral in de 14de eeuw Europa van een aantal goud-denominaties, o.m. het schild en de frank.

Het gaat echter niet zomaar op om de brug te slaan tussen deze middeleeuwse voorouders van gulden en frank, enerzijds, en hun hedendaagse achterkleinkinderen, anderzijds. Tussen die generaties ligt er een lange geschiedenis van devaluaties en gedaante-verwisselingen. Om deze evolutie goed te begrijpen is het nodig :

- a) kennis te maken met een aantal zeer zware zilverdenominaties die rivaliseerden in waarde met de gouden, zodat het makkelijk was om bepaalde goudspeciën letterlijk te verzilveren ;
- b) kennis te nemen van de evolutie der goudspeciën zelf.

De frank geslagen door koning Jan de Goede in 1360 om zijn losgeld te betalen bij de koning van Engeland, ging van start onder het ongunstige gestarnte van de Honderdjarige oorlog, zodat hij al vlug vervangen werd door het lichtere gouden schild met de kroon, dat zelf tegen een hogere koers werd uitgegeven.

III. Het goud wordt zilver, het zilver koper (16de-17de eeuw).

Onder Hendrik III, koning van Frankrijk, werd de frank een zilverling ter waarde van een pond en leefde als dusdanig voort in het geheugen van de Fransen (o.m. Molière) nadat hij in 1641 door Lodewijk XIII was geschrapt.

Onder de regering van dezelfde Hendrik leverde de denarius zijn

doodsstrijd in koperen gedaante. Hij bevatte toch al zo weinig zilver dat hij beter helemaal in koper werd geslagen.

De florijn van zijn kant die, van in de beginne, een zilveren tweelingsbroer kreeg, behield nog zijn tweelingsaspect onder Karel V (Kardusgulden), maar in de Republiek kwam hij de Gaalder vervangen op het einde van de 17de eeuw.

De lire (libra = pond) was steeds in zilver geweest sedert ze midden de 15de eeuw het licht zag in Venetië. Daarnaast bestond er een gouden dukaat. De voortdurende oorlogen tegen de Turken verzwakten de Dogenstad zo erg dat ze zich verplicht zag allerlei noodoplossingen uit te vinden :

- uitgifte van een zilveren dukaat in 1562 ;
- uitgifte van parallelle munten van laag gehalte voor de buitengebieden, voor de in het buitenland gelegerde troepen en voor de handel met de Levant ;
- uitgifte van diminutieven : ducatello en liretta.

Andere technieken werden aangewend in het Iberisch schiereiland, zowel in Spanje als in Portugal nadat het zich in 1640 van het Spaanse juk had bevrijd : de tegenstempeling om een hogere koers aan te wijzen. Zo nam Filips IV (+1665), na de opstand van Catalonië, zijn toevlucht tot het "kloppen" van zijn stukken om hun tegenwaarde te herschikken. Twee jaar na de Portugese onafhankelijkheid werd het gehalte van de goudmunt er teruggebracht terwijl de waarde steeg met 20% : een cruzado van 400 reis werd voor 500 gerekend.

In Frankrijk paste men op dezelfde manier de gouden en zilveren louis aan, want de oorlogszuchtige Lodewijk XIV kon zijn munt niet stabiel houden.

Men zou zo kunnen doorgaan en alle landen en vorsten opsommen, met inbegrip van de pausen, wier luxueus leven vaak afgestraft werd met devaluaties.

IV. Vanaf de Franse Revolutie : een nieuwe start of een herhaling ?

1. De Franse revolutionairen kozen de frank als munteenheid en Bonaparte legde de waarde ervan vast op 290,3225 milligram zuiver goud. Alle landen die later de denominatie overnamen of de hunne er op afstemden, aanvaardden dezelfde standaard. Dat bleef zo tot na de Eerste Wereldoorlog, toen alle behalve de Zwitserse frank, beneden 60 milligram vielen ; vooral na de Tweede Wereldoorlog, die de Zwitserse evenmin spaarde, kreeg vooral de Franse frank harde klappen. Had de oorlog '14-18 het ontstaan van het biljet van 5000 FF voor gevolg dan verscheen de dubbele waarde na die van '40-45. Ander teken van de waardeverminderingen van de frank : de kleinste denominaties verdwenen of werden in waardevol metaal uitgegeven. Dit fenomeen willen wij nu illustreren aan de hand van het Belgische muntwezen in de 19de en de 20ste eeuw.

2. Muntslag en bankbiljetten van België als spiegel van de devaluaties.

Het koninkrijk België gaf goudmunt uit, doch beperkt inzake waarden - behalve voor gedenkstukken - tot maximum 25 F (1848-50) en minimum 10 F (1848-50) ; de stukken van 20 F werden het meest geslagen (1865-1914). Na deze datum werd geen goud meer aangemunt.

De frank - zelfs bijgezaamd goudfrank - zou een te klein muntstuk zijn geweest indien men hem in geal metaal had moeten slaan. Hij bleef in zilver tot aan W.O. I ; later werd hij nog slechts in nikkel, tijdens W.O. II zelfs in zink en daarna in koper-nikkel uitgegeven. Dit laatste metaal werd reeds aangewend onder Leopold II om het kwartfrankstuk te produceren, dat onder zijn vooranger nog uit zilver bestond. Dit was echter niet de eerste maal dat het werd aangewend : het vijfcentiemstuk werd er reeds in 1861 mee geslagen vooraleer in zink zijn levensloop te beëindigen.

Elk stuk zakt dus één of meerdere trappen op de metalenladder : ons bronzen 20-frankstuk had als voorvader een zilverling (na W.O. I) en een goudstuk voordien. Sommige waarden vielen gewoon weg omdat ze niet meer voor hun prijs konden geproduceerd worden : na 1919 vielen de koperen stukken van 1 en 2 centien weg ; en in 1963 viel het 20 centiemstuk uit de boot. De jongste jaren sneuvelde het kwartje en er zijn nog maar weinig halve franken in omloop.

Wat de bankbiljetten betreft is het zo dat men de hoogste waarden heeft opgedreven ; vanaf 1866 lag die op 1000 F ; in 1929 vertienvoudigde men de waarde, maar op het einde van de oorlog keerde men terug naar de oorspronkelijke uitgifte tot in 1971 het biljet van 5000 F werd uitgegeven. Dit zijn tekenen van waardevermindering van de munteenheid (zie tabel II).

Deze evolutie is ongelijk in de verschillende landen. Niet zo lang geleden, ten tijde van de Latijnse Unie gaven Frankrijk, Zwitserland, België, Italië en Griekenland zilverlingen uit met een gehalte van 900/1000. Toen was 5 BF=5 FF=5 ZF=5 LIT=5 DRA.

CONCLUSIE

Zo te zien is er geen enkele periode aan de muntontwaarding ontsnapt. De intensiteit van het fenomeen is echter ongelijk gespreid. Tot in de 13de eeuw bedroeg ze 1,6% per kwart eeuw. Tot 1914 liep ze tot 3,7% op en tussen beide wereldoorlogen, dus van 1914 tot 1939, bereikte ze 92,1%.

Het verschil tussen het Ancien Régime en de hedendaagse periode inzake denominaties ligt in het feit dat in de recente periode zelden van naam werd veranderd wanneer de waarde werd herschikt, terwijl dat vroeger herhaaldelijk gebeurde. Toch dient gewezen op een klein aantal wijzigingen in de namen der munteenheden. In België werd de naam Belga uitgevonden als ekwivalent van 5 F tijdens de regering van koning Albert I, zowel op de stukken als op de bankbiljetten. Elders is men radikaler te werk gegaan : Hongarije verving na W.O. II de pengő door de forint omdat eerstgenoemde waardeloos was geworden.

F	Goud	Zilver	brons	koper	nikkel	koper-nikkel	maillechort	Zink
25	L I							
20	L I + II A 1	A 2 L III	B		A 2			
10	L I				A 2 B			
5		L I + II A 1			A 2	R		W.O. II
2		L I + II A 1			A 2			
1		L I + II A 1			A 2 L III	R B		W.O. II
0,50		L I + II A 1	B		A 2			
0,25		L I				A 1 B	A 2 L III	W.O. I & II
0,20		L I	B (1963)			(1861)		
0,10				L I + II A 1				W.O. II
0,05				L I + II A 1				W.O. II
0,02				L I + II A 1				
0,01				L I + II A 1				

Naar V. Janssens, *De Belgische frank (1976) en 1000 jaar muntslag te Brussel (1965)*
 Sigla : LI = Leopold I ; L II = Leopold II ; A 1 = Albert I vóór W.O. I ; A 2 = later
 L III = Leopold III ; R = Regent ; B = Boudewijn

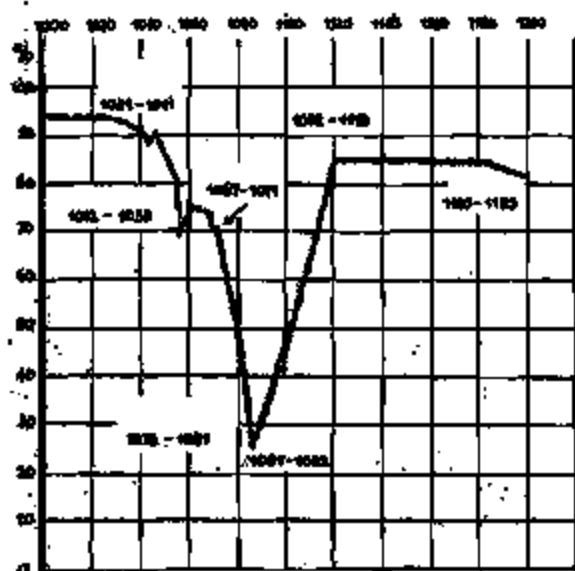
- *) Deze tekst is een licht aangepaste versie van de voordracht gehouden onder de titel *Munt of het noodlot van het bedarf (18de-19ste eeuw)* voor het Centrum voor permanente vorming van de Vrije universiteit Brussel, cyclus Devaluaties en muntproblemen, 28 november 1984.

Voor meer informatie verwijzen wij naar ons boek *Van stater tot E.C.U. zeventwintig eeuwen Europese munt* (Brussel, Artis-Historia, 1983) en de bibliografie vermeld op blz. 160. De illustratie komt ook uit dit werk. Tabel II is een beknopte weergave van informatie vervat in het boek van V. JANSSENS, *De Belgische frank* (1976) en de catalogus van de tentoonstelling *1000 jaar muntslag te Brussel* (1965).

In de conclusie werd rekening gehouden met de inleiding van P. COMBE tot zijn boek *Niveau de vie et progrès technique en France, 1860-1939*, Parijs, 1955.

Prof.Dr. Jean HAERTEN (V.U.B.)

65/c

69/a

68

69/a

71/E

73/a

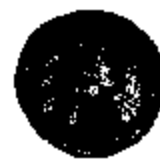
17/a

81/b

86/e

87/a

19/g

14/c

107/c

Illustratie bij het artikel van Prof. Dr. J. Baerten in de volgorde waarin ze geciteerd worden en met verwijzing naar zijn boek *Van stater tot E.C.U. zestwintig eeuwen Europese munt*, Brussel, Artis-Historia, 1983.

- p. 68   Statistiek over het gehalte der Byzantijnse goudmunt
- p. 65/c   Solidus van keizerin Irene (795-802)
- p. 69/a   Gouden hyperperon van keizer Jan III (1222-54)
- p. 69/c   Zilveren miliaresion van keizer Andronicus II (1328-41)
- p. 71/E   Triens van Theodahart, koning der Franken (534-48)
- p. 71/a   Denier van Karel de Grote (768-814)
- p. 17/a   Sterling van Edward II, koning van Engeland (1307-27)
- p. 81/b   Brakreest van Augsburg (12de - 13de eeuw)
- p. 88/e   Tourse groot van Hugo, prinsbisschop van Luik (1296-1301)
- p. 87/a   Augustalie van Frederik II (1220-1250). Sicilië
- p. 19/g   Gouden frank van Jan de Goede, koning van Frankrijk (1350-64)
- p. 20/a   Zonneschild van Lodewijk XII (1498-1515), koning van Frankrijk
- p. 19/i   Zilveren frank van Hendrik III, koning van Frankrijk 1581
- p. 16/b   Dubbele Tourse denier van dezelfde 1589
- p. 19/a   Gouden florijn. Firenze, 1306
- p. 19/b   Zilveren florijn. Firenze, 13de eeuw
- p. 19/c   Hollandse gulden 1601 (zilver)
- p. 19/e   Venetiaanse lira (1529-45)
- p. 24/c   Venetiaanse dukaat (1368-82)
- p. 24/d   Zilveren Venetiaanse ducatoon (Giustina), ca. 1600
- p. 107/e   Grosado van 400 reis, gemarke voor 500, van Jan IV, koning van Portugal (1640-56)
- p. 97/b   Schelling van 15 denier tournois, geklopt met een lelie op een 12-denierstuk. Troyes 1696, Lodewijk XIV
- p. 126/a   10 frank in goud van Leopold I, koning der Belgen, 1849
- p. 141/a   Zilveren vijf frankstuk van Napoleon III, keizer van Frankrijk, 1867
- p. 141/b   Idem, Zwitserland 1874
- p. 141/c   Italiaans vijf lirestuk, Victor-Emanuel II, 1874
- p. 143/a   Belgisch vijf frankstuk Leopold II, 1866
- p. 14/c   Frans bankbiljet : 10.000 oude = 100 nieuwe franken
- p. 126/c   Belgisch vijf frankstuk = 1 Belga, koning Albert I 1930.